

ДЕТЕТО ВЪВ ФОКУСА НА СЪВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО СЕМЕЙСТВО

*Гл. ас. д-р Мария П. Петрова
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“,
България
Юридически факултет, катедра „Правни науки“*

THE CHILD IN FOCUS ON THE MODERN BULGARIAN FAMILY

*Chief Assisist. Professor Mariya P. Petrova, PhD
Varna Free University „Chernorizets Hrabar“, Bulgaria
Faculty of Law, Department of Legal Sciences*

Резюме: *Детето заема централно място в българското семейство. Всички въпроси, които го касаят, се решават в негов интерес. Този интерес има превес над интересите на родителите и на останалите членове на разширеното семейство.*

Авторът акцентира вниманието върху най-новите тенденции в развитието на правната уредба по въпросите, засягащи правото на детето по възможност да познава и да живее с родителите си по произход, в съпоставителен план с правата на биологичните родители, родителите по установен произход, с осиновителите и с другите лица, комуто законът предоставя грижата и възпитанието на децата.

Ключови думи: *дете, висш интерес на детето, семейство, родители, произход*

Abstract: *The child occupies a central place in the Bulgarian family. All issues concerning him are decided in his interest. This interest takes precedence over the interests of the parents and other members of the extended family.*

The author draws attention to the latest trends in the development of the legal system in matters affecting the right of the child to know and live with his parents of origin, in a comparative plan with the rights of biological parents, parents of established parentage, with adoptive parents and with the other persons to whom the law grants the care and education of the children.

Key words: *child, best interest of the child, family, parents, parentage*

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2022.21>

Въведение

Детето заема централно място в семейството. Поради своята физическа и психическа незрялост то не може само да защити своите интереси и да реализира самостоятелно своите права. Затова то се нуждае от постоянни грижи и защита – необходимо е законодателно и институционално да бъдат уредени принципите и правилата за регулиране на семейните отношения с акцент върху правата и интересите на детето.

В правната теория и практика съществуват понятията „висш интерес“ и „най-добър интерес“ на детето, които са превърнати в принцип, имащ приоритетно значение при решаване на въпроси от семейноправно естество.

Изложение

Първото понятие „висш интерес на детето“, въздигнато в принцип, е легално въведено в Конвенцията на ООН за правата на детето (1989 г.)¹⁰²: *„Висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата“*. Но този принцип може да се извлече последователно още от Женевската декларация за правата на детето (1924 г.)¹⁰³, според която *„Човечеството трябва да даде на детето всичко най-добро, което има, във от всякакви съображения за раса, народност и вяра“* и от Декларацията за правата на детето (1959 г.)¹⁰⁴, прогласяваща, че *„Човечеството е длъжно да даде на детето най-доброто, което има“*.

Второто понятие „най-добър интерес на детето“ е аналогичен по своето значение на „висшия интерес“ на детето. Двете понятия се използват като синоними. Но ако „най-добрият“ е понятие, което само характеризира кое е най-доброто за детето, „висшият“ определя мястото на интереса на детето сред интересите на останалите правни субекти, като го поставя над тях.

В някои нормативни актове се използва понятието „най-добър интерес“ на детето, а в други – „висшият интерес“.

¹⁰² Приета от ОС на ООН на 20 ноември 1989 г. Ратифицирана с решение на ВНС от 11 април 1991 г. – ДВ, бр. 32 от 23 април 1991 г., обн. ДВ, бр. 55 от 12 юли 1991 г., в сила от 3 юли 1991 г.

¹⁰³ Приета на 26 септември 1924 г. (<http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>).

¹⁰⁴ Приета на 20 ноември 1959 г.

Така например с приемането на Закона за закрила на детето през 2000 г. (ЗЗДет)¹⁰⁵, сред останалите принципи на закрила на детето, се въведе и принципът за осигуряване на най-добрия интерес на детето (чл. 3, т. 3 от ЗЗДет), като първоначално не беше дадено легално определение на този принцип. Едва през 2009 г. бе регламентирана легалната дефиниция на понятието „най-добър интерес на детето“. Беше прието, че този интерес е обусловен от преценката на желанията и чувствата на детето; физическите, психическите и емоционалните потребности на детето; възрастта, пола, миналото и други характеристики на детето; опасността или вредата, която е причинена на детето или има вероятност да му бъде причинена; способността на родителите да се грижат за детето; последиците, които ще настъпят за детето при промяна на обстоятелствата и други обстоятелства, имащи отношение към детето (§1, т. 5 от ДР на ЗЗДет). Всъщност всички норми, касаещи закрилата на детето по смисъла на едноименния закон, се подчиняват на най-добрия интерес на детето, защитен и гарантиран от държавата: *относно „правата, принципите и мерките за закрила на детето, органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето, както и участието на юридически лица и физически лица в такива дейности“* (чл. 1, ал. 1 от ЗЗДет); *„основните права на детето във всички сфери на обществения живот за всички групи деца съобразно възрастта, социалния статус, физическото, здравословно и психическо състояние, като осигурява на всички подходяща икономическа, социална и културна среда, образование, свобода на възгледите и сигурност“* (чл. 1, ал. 2 от ЗЗДет). В изпълнение на въздигнатия принцип се приема и Националната стратегия за детето за определен период.¹⁰⁶ А в изпълнение на тази стратегия *„Министерският съвет приема Национална програма за закрила на детето, предложена от министъра на труда и социалната политика и председателя на Държавната агенция за закрила на детето“*. (чл. 1, ал. 3 от ЗЗДет). Ангажираността на държавата предвижда, че *„държавните органи в рамките на своята компетентност провеждат държавната политика за закрила на детето и създават подходящи условия за неговото развитие“* (чл. 1, ал. 4 от ЗЗДет).

¹⁰⁵ Обн. ДВ, бр. 48 от 13 юни 2000 г., с посл. изм. и доп. ДВ, бр. 62 от 5 август 2022 г.

¹⁰⁶ Национална стратегия за детето за 2019 – 2030 г. е приета с решение на 39-то редовно заседание на Националния съвет за закрила на детето от 9 май 2018 г.

В Правилника за приложение на Закона за закрила на детето от 2003 г.¹⁰⁷ (ППЗЗДет) се прогласява и принципът за висшия интерес на детето. Прогласено е: „При осъществяване на своите функции и правомощия органите за закрила на детето се ръководят от висшите интереси на детето във всички свои действия, отнасящи се до децата и техните семейства.“ (чл. 4, ал. 1 от ППЗЗДет). В същия подзаконов нормативен акт се съдържат и други текстове, чиито норми се подчиняват на този интерес: „При определяне на необходимостта от ползване на социални услуги първостепенно значение имат висшите интереси на детето“ (чл. 19, ал. 3 от ППЗЗДет).

По-късно, в Семейния кодекс от 2009 г. (СК) в редица текстове се визира само текста „интерес на детето“, без да се конкретизира той като „най-добър“ или „висш“. При всички случаи се изследва въпросът за интереса на детето: при предявяване на иск от единия съпруг за получаване на част от личното имущество на другия съпруг, ако поведението на съпруга, който е придобил имуществото, поставя в опасност интересите на децата (чл. 30, ал. 2, изр. 2); при прекратяване на брачния договор (чл. 42, ал. 1, т. 2); при утвърждаване на споразумение между съпрузите в бракоразводен процес (чл. 49, ал. 5, изр. 1, във вр. с ал. 4; чл. 51, ал. 2, изр. 1 и ал. 3, изр. 1); при решаване на въпроса за ползването на семейното жилище след развода (чл. 56, ал. 5); при решаване на въпросите относно отглеждането и възпитанието на ненавършилите пълнолетие деца от брака (чл. 59, ал. 1, изр. 1); при определяне на родителските права след развода (чл. 59, ал. 4); при определяне на местожiveенето на детето при дядо и баба или в семейство на други роднини или близки, или при настаняването му в приемно семейство, или социална или интегрирана здравно-социална услуга за резидентна грижа (чл. 59, ал. 7); при оспорване на презумпцията за бащинство (чл. 62, ал. 1, изр. 4 и ал. 5, изр. 3); при оспорване на припознаването (чл. 66, ал. 1, изр. 2 и ал. 5, изр. 3); при осиновяване на дете от бабата и дядото и по майчина, и по бащина линия (чл. 80, ал. 3); при поотделно осиновяване на близнаци (чл. 77, ал. 2, изр. 2, във вр. с чл. 83); при процедурите по вписване на дете в регистъра на деца за пълно осиновяване (чл. 84, ал. 2, изр. 3, ал. 3, изр. 2 и ал. 5); при определяне на подходящи за детето осиновяващи (чл. 95, ал. 1); при прекратяване на осиновяването (чл. 106, ал. 7, изр.

¹⁰⁷ Приет с ПМС №153 от 14.07.2003 г., обн., ДВ, бр. 66 от 25.07.2003 г., в сила от 25.07.2003 г., с посл. изм. и доп. бр. 2 от 8.01.2021 г., в сила от 8.01.2021 г.

1); при отказ на министъра на правосъдието да даде съгласие, когато става въпрос за осиновяване на дете с обичайно местопребиваване в Република България от осиновяващия, предложен от Съвета по международно осиновяване (чл. 117, ал. 2, т. 1); при определяне на упражняването на родителските права и задължения (чл. 123, ал. 1, изр. 1); при определяне на привременни мерки в спор за родителски права (чл. 127, ал. 3, изр. 1) и в производство по ограничаване на родителските права (чл. 133, ал. 3, изр. 1); при определяне на лични отношения между детето с неговите баба и дядо (чл. 128, ал. 1); при управление на имуществото на детето (чл. 130, ал. 1) и при разпореждане с имуществото на детето (чл. 130, ал. 3); при ограничаване на родителските права (чл. 131, ал. 1, изр. 1); при лишаване от родителски права (чл. 132, ал. 2); при промени в състава на настоящия съвет (чл. 160, ал. 1, изр. 1); при упражняване на правата и задълженията на съветниците в настоящия съвет (чл. 166, ал. 1, изр. 1); при заместване на настоящия и попечителя съответно – от заместник-настоящия или заместник-попечителя (по арг. от чл. 169, ал. 1, изр. 1 и ал. 3); при освобождаване на настоящия или попечителя (чл. 173, ал. 4, изр. 1, във вр. с ал. 2).

След неизчерпателния, но достатъчно показателен анализ на действащата правната уредба в действащото семейно законодателство следва да се отбележи, че и в предходните два семейни кодекса – от 1968 г. и от 1985 г., по аналогичен начин се съдържат норми, които позволяват прилагането им при защита на интересите на децата, въпреки че и в тях не се използват понятията „най-добър“ или „висш интерес“.

Независимо от множеството разпоредби, които изрично формулират интереса на детето като задължителна предпоставка при решаване на редица семейноправни въпроси, духът на семейното законодателство е изцяло подчинен на този интерес и от всяка норма може да се извлече принципът за защитата му при правоприлагането. Този принцип, макар и да не се съдържа в изброените в чл. 2 от СК принципи, е пряко свързан и произтича от принципа за особената закрила на децата, обособен като самостоятелно основно начало в точка четвърта от същия член.

Съдебната практика, на следващо място, при решаването на спорове по семейни въпроси също така изхожда от висшия интерес на детето, който предполага правата и законните интереси на детето да бъдат защитени по най-добрия начин.

При всички случаи обаче следва да се търси баланса между интересите на родителите и децата, защото иначе би се нарушил друг основен принцип – на равнопоставеност на семейноправните субекти. Разбира се при отчитане на спецификата на положението на децата, като най-уязвимата група сред тези субекти, безспорно имаща превес поради ниската възраст и невъзможността на децата сами да реализират и да се защитят.

Една от най-ярките прояви на разглеждания принцип е заложена в чл. 15 от ЗЗДет, според която норма *„Във всяко административно или съдебно производство, по което се засягат права или интереси на дете, то задължително се изслушва, ако е навършило 10-годишна възраст, освен ако това би навредило на неговите интереси.“*, а *„Когато детето не е навършило 10-годишна възраст, то може да бъде изслушано в зависимост от степента на неговото развитие. Решението за изслушване се мотивира.“*. По съществото си тези норми двойко защитават интереса на детето: от една страна – с предоставяне на правото му да участва във всяко посочено производство, а от друга – само ако това не би навредило на интересите му, в зависимост от степента на развитието му. Законодателят е предоставил преценката във всеки отделен случай на съответния административен или съдебен орган да определи кога и доколко няма да се навреди на детето при реализиране на първото правомощие – да участва в съответното производство.

В редица случаи обаче е много трудно да се отграничи първото посочено правомощие от закрилата от увреждане. Практиката сочи, че в повечето случаи децата преживяват много по-драматични процеси от раздялата на своите родители, от настаняването им в приемни семейства, при осиновяване, при ограничаване и лишаване от родителски права. Ролята на съответния решаващ орган (най-често съдия) е изключително отговорна и само добре подготвеният професионалист може да подходи индивидуално във всеки отделен случай. За съжаление, в много случаи се клишира самата процедура. Назначават се (невинаги мотивирано) съдебни, при това комплексни, психологическо-психиатрични експертизи. Те, от своя страна, освен че допълнително задълбочават в някои случаи конфликта, който не само че е назрял, но вече е и с дългогодишни негативни натрупвания на множество факти, довели до изключително сложни взаимоотношения. И невинаги провеждането на такъв род експертизи, които натоварват

страните с допълнителни разноси по делата, изясняват действителната фактическа обстановка. По много правни спорове експертизите и социалните доклади са формални: вещите лица, съответно – социалните работници, дават уклончиви и възможно най-неутрални заключения. В допълнение към това се случва дори да се дават заключения, изхождайки от едностранно представената от едната страна фактическа обстановка; без да се интервюират обстойно страните по делата, съответно – децата; без да се посетят домовете на родителите, без да се прецени конкретното фактическо положение. Могат да се посочат примери и за заключения, които почиват на предишни впечатления, от минали дела, които, поради отдалечеността във времето, не могат да бъдат обективни. Субективно например социалният работник коментира и дава заключение в социален доклад за състоянието на жилището на едната от страните по делото, което е посетил „преди две години“. Или прави анализ „по думите на единия родител“, без да изслуша другия родител. Или вещото лице работи основно по документи, без да проведе задълбочено интервю с всеки респондент, преди да изготви експертизата. Или без да се съобрази с особеностите на конкретния случай, като извежда общи и принципни постулати въз основа на теоретичните си знания, които нямат практическа насоченост и т.н. В някои случаи съдът по свой почин назначава експертизи тогава, когато това не се налага – нито страните са навели твърдения, които да обосновават назначаването на съответната експертиза, нито са били изрично поискани от която и да е от страните. Друг е въпросът и какви задачи се поставят на вещите лица. В съдебната практика, макар и в изолирани такива случаи, например по спор за родителски права по почин на съда се назначава комплексна съдебна психологично-психиатрична експертиза, като на вещото лице се поставя въпросът „Психично здраво ли е детето?“, „Психично здрава ли е ищцата (майката)?“, „Психично здрав ли е ответникът (бащата)?“. Озадачава особено първият поставен въпрос, но не по-малко и останалите два. При положение че не се изследва случай на психично болно дете, за което е необходимо да се прецени от гледна точка на специалните му нужди кой от родителите има по-добрият капацитет да се грижи за него; че нито един от родителите не е навел твърдения, че детето има такъв проблем, нито има данни по делото за такъв; че никоя от страните не е поискала назначаването на такава експертиза; че преди комплексната експертиза най-малкото не е назначена психологическа

експертиза, още повече при липса на наведени твърдения за родителско отчуждение; че няма твърдения или доказателства родителите да са психично болни и т.н. С риск да засегна нечие самолюбие ще си позволя да цитирам даже реплики от съдебната зала на абсолютно несъвместими с морала и доброто име на магистрати реплики от рода на „*Вие трябва да се разберете помежду си. Това са Вашите деца. Не са мои. Мен не ме интересува. Така или иначе каквото искам, това ще постановя.*“ или „*Какво искате от съда, госпожо? Вие сте си направили избора преди петнадесет години!*“...

Да не говорим как се изслушват децата в някои случаи. В повечето случаи след това децата плачат, изпитват чувство на вина, изпитват конфликт на лоялност с единия или и с двамата си родители...

Нерядко се „форматират“ съдебни и административни актове на принципа на копирането и поставянето на текста. По същия начин формално се изготвят социални доклади и становища, понякога и експертизи. Но когато се решават човешки съдби, още повече интереси на деца, това е категорично недопустимо.

При всички случаи фокусът на производствата, в които се решават въпроси, които засягат децата, изискват специална подготовка и индивидуален подход. Но това предполага и житейски, и професионален опит.

Не може да се отрече, че паралелно с държавата, която и според Конституцията на Република България¹⁰⁸, е въздигнала като основен принцип специалната закрила на децата, родителите и останалият кръг от най-близки роднини имат основна грижа за изграждането и запазването на идентичността на децата, на тяхното личностно, физическо и психическо развитие и на техните висши интереси.

Заклучение

Детето винаги е било и ще бъде във фокуса на обществото и в частност – във фокуса на семейството. Неговите права и законни интереси заемат централно и приоритетно „висше“ място сред интересите на останалите субекти на българското семейно право. А всички ние – възрастните, включително родителите, магистратите, административните и другите органи на власт, а като цяло и държа-

¹⁰⁸ В сила от 13.07.1991 г. Обн. ДВ, бр. 56 от 13 юли 1991 г., с посл. изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18 декември 2015 г.

вата, сме длъжници към децата. От всички нас зависи как ще протече тяхното детство и доколко техният висш интерес ще бъде гарантиран и защитен при търсене на баланса с интересите на останалите семейноправни субекти.

Използвана литература:

1. Матеева, Е. (2020). Понятието „най-добри интереси на детето“ според източниците на международното право и правото на европейския съюз. // *Liber Amicorum* в чест на доц. д-р Юлия Захаријева. София: Св. Климент Охридски, с. 593-640.

2. Дорина, В. В. Понятие „наилучший интерес ребенка“ в международном праве. // *Экономические и юридические науки. Юридические науки*, № 5, с. 113-119.

3. Кравчук, Н. В. (2020). „Интересы ребенка“ в международном и российском праве: сравнительный анализ доктрины и практика применения. // *Государство и право*, №2, с. 107-116., *STATE AND LAW*, 2020, № 2, pp. 107-116.

4. Фиошин, А. В. (2022). К вопросу об „интересе ребенка“. // *Вестник Тверского государственного университета. Серия „Право“*, №3 (71), с. 26-31.

За контакти:

Гл. ас. д-р Мария П. Петрова
ВСУ „Черноризец Храбър“
Юридически факултет
Катедра „Правни науки“
E-mail: mariya.p.petrova@abv.bg
mariya.p.petrova@vfu.bg